

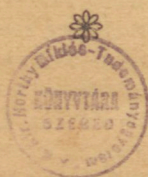
23562

K. 3540

XB 103743

A
SZEGEDI KASZINÓ
SZINJÁTSZÓ TÁRSASÁGA.

(1840—1876.)

IRTA:

Dr. CZÍMER KÁROLY.

S Z E G E D, 1 9 2 8.

HIRLAPKIADÓ- ÉS NYOMDAVÁLLALAT R.T. SZEGED.

A magyartipró osztrák önkényuralom a Bach-korszakban a többi közt a kaszinókat bezáratta, az iskolai színházakat beszüntette s a diákokat az iskolai drámák előadásától eltiltotta. De nem sokra ment vele. Még inkább hevítette a diákokban a nemzeti érzést és izzó faji öntudatot s annál többet szavalták a lángoló hazafiságot sugalló verseket a rendszer tanítás közben.

Szilágyi István. híres debreceni professzor a legtúzesebb kuruc költeményeket adatta elő velük s a nebulóknak nagy öblös hangon kellett a nemzeti önérzetet tolmácsoló verseket szavalniok, úgy hogy az öreg kollégium fala reszketett belé:

*Kutya voltál osztrák, az maradsz örökre,
A pokolnak tüze szálljon a lelködre! . . .*

Tetszett az öreg arnak a szavalat, de nem egészen. „Szépen szavaltál édes fiam, — mondá nagy tarka zsebkendőjével szemeit törölgetve, — de nem emelted ki eléggé azt, hogy: „kutya voltál osztrák...”

A testvértelen és rokontalan magyarság — Európának ez az egyetlen árva népe, — ezer esztendő alatt fajának erősítésére minden alkalmas tényezőt felhasznált s az öntudatos fajvédelem a színházat is igénybe vette, amióta Nyugat-Európában a vándor *histriók* és *actorok* a vásárokon és korcsmák ivószobájában szindarabokat játszottak. Luther és Kálvin után a magyar ujhitűek a szindarabokat is felhasználták tanaik ismertetésére s a színjátékok párbeszédes formájában terjesztették az új hitelveket.

Midőn a turáni török atyafiak s a velük társult híúz természetű vérszomjas ösztövért tatárok sarcoltak bennünket, akkor a nemes ifjak a pataki alumneumból és a debreceni és pápai kollégiumokból tavaszra-nyárára a *füvellő* táborokba jártak ki; hős

kapitányok és vitéz fővaidák mellett bajnoki virtust tanuló apródok és fegyverhordozó *gyerökök* (Knappe, Knabe) voltak; a táborverést, seregvezetést és várerősítés fogásait mellettük sajátították el. Télire a kollégiumokba huzódtak vissza és egész télszakon játszották ott az iskolai drámákat, a hevenyészett színpadon, amin egy-két cserépvirág a kertet és a háttérben kifüggesztett táblán felirva: „itt most vár vagyon”, — jelképezte a drámai cselekmény színhelyét. Az ifju Thökölyi Imréről feljegyezték, hogy csak a királyok szerepét szerette játszani.

A törökök kiűzése után a hosszas békés idők ütöttek be; ennek szellemében a magyar fajvédelemhez a *tudást* hívták segítségül és a nemes ifjak a kardot szegre akasztva, a klasszikusok mellett nagy passzióval játszottak az iskolák színpadán, mely ügyes testtartáshoz, helyes taglejtésekhez, bátor fellépéshez és előkelő úri modorhoz szoktatta a diákokat.

A jezsuiták a nemesség nevelőinek tartották magukat, csak az előkelők fiait eresztették színpadra, a polgárok és parasztok fiai csak nézhették az előadást. Az ifjú Moliére, a későbbi nagy színész és színműirő, csak a nézők közt foglalhatott helyet, pedig az udvart szolgáló királyi kárpitós fia volt; ellenben a nép fiaiból ujoncozott piaristák Szegeden a „sarlóval vágott köldökű” alsóvárosi *tahók* s a felsővárosi kecéző és varsázó halászok fiait is színpadra eresztették, ha arra valók voltak.

Nagyon méltányolta demokratikus eljárásukat a nemes magisztrátus és az 1723. évben 25 rhénes (rajnai) forintot adott nekik iskolai drámáik költségére és ámbár ezért a királyi kamara megintette a tanácsbélieket, hogy „ne nagyon osztogassák kigyelmetek a város pénzét a Páter Piaristák *commediáira*, mert az ilyen *bű* osztogatások terhesek a város kasszájára, ha csak kegyelmetek a maguk *zsebiből* refundálni nem akarják”, de azért mégis kijárt a városi segítség a diákok színházának. Ekkortájt a szegedi „kegyes iskola” rozszant épületének tetején az eső becsurgott, sok drága könyv mállott szét; a

diákok *Hatrongyosnak* gúnyolták a hat osztályu ütött-kopott kollégiumot, de az iskola deszka színháza nem csurgott be, azt állandóan javították.

A magyarüldöző II. József császár ébresztett lángoló nemzeti szellem fellobogása idejében Szegeden Dugonics András lelkes propagandája következtében az egykor az iskolai drámákban szerepelt megyei fiatal nemes urak és városházai tisztviselők állandóan játszották a híres szegedi író szindarabjait és a germanizáló császár költségén Szegedre özönlő német színészek magyar gyengítő törekvését ellensúlyozták.

A nemzeti ébredés és a francia háborúk idejében a szegedi piaristák liceumából az életbe kilépett ifjak mükedvelői színjátszó társaságot alakították s a nőket is bevonták a szindarabok előadásába; a befolyó jövedelmet nemzetizmosító célokra: kórházra, tűzkárosultak és szegények segítésére fordították.

Ezek „az Uri jádzó társaságok” nemesekből és polgári rendből való fiatal urakból kerültek ki. A tanács jegyzőkönyvében a többi közt fel van jegyezve, hogy 1800. év elején „Uri és Tisztviselői Személyekből — úgy a Nemesi, mint a Polgári rendből, — Érdemes Társaság állott össze és oly ditséretes tételre vállalkozott, hogy üres órákban magát és a városi közönséget ártatlanul mulattatva, előadandó válogatott *játékdarabokkal* kitetsző szép erköltsöt megszerezni, a durva indulatokat s ezeknek undok szüleményeit *útálatba* hozatni s így a sziveket és jó ízlést pallérozni igyekezett . . .” s a kórház és szegények segélyezésére játszott.

Széchenyi korában Szegeden a mükedvelő színjátszók a városháza színházából az 1829-ben megnyitott kaszinóba huzódtak át s a kaszinóbeli fiatal nemesek és polgári rendű ifjak annak idején majd nem mindnyájan mint *histriok, theatristák* és *actorok* játszottak a liceum színházában iskolai drámákban és emellett tőlük a kaszinó alapszabálya mintegy megkövetelte, hogy a mükedvelő színjátszó társaságba beálljanak s a magyar vándorszínészek

példájára a nemzeti nyelvet terjesztették a németek és szerbek által lakott soknyelvű Szeged városban.

Sokan közülök a pesti egyetemre és a pozsonyi jogakadémiába iratkoztak be. Másrészüik *kiskövetekül* és *országgyűlési ifjakul* került fel a pozsonyi országgyűlésekre és Pozsonyban az országgyűlési ifjak kaszinójába léptek be és abban a haladó párt lángoló szellemét, izzó fajszeretetét és nemzeti érzetét szívták magukba és Szegedre hazaérve, új szellemet vittek a három kaszinóba és a szegedi közéletbe és eleven, finomult társaséletet teremtettek.

Ők tették a kaszinókat azzá, amikké Széchenyi szánta és pedig a magyar fajvédő eszmék és népiizmosító okosság *köszörműkövének* s a fajmentő géniusz igazi *eszme-csiszoló klubjává* ők avatták. A kaszinóban ők keltettek életre minden nemzetmentő gondolatot és fajerősítő ideát.

A szegedi kaszinó száz éves multjában (1829—1929.) az ifjuság kétszer játszott ellenállhatatlan domináló vezető szerepet és pedig Kossuth korában 1840-től 1849-ig és Deák Ferenc idejében 1859-től 1876-ig.

A kaszinó ifjúsága rendezte Szegeden 1840-től kezdve a lelkesítő politikai propagandát és fáklýászeréket a haza nagyjainak; e mellett állandóan színházat játszottak s nemzetmentő feladatokra fordították a befolyó tiszta jövedelmet.

Ennek a csiszolt izlésű társadalmi életet terjesztő kaszinói fiatal nemzedéknek 1840-től 1849-ig *Osztrovszky* József volt a bálványozott vezére hasonló nevű kórházi felügyelő s a külső nagytanács választott polgárának fia volt) rendkívül eszes, és bátor jurátus, a szabadelvű eszmék lelkes és öntudatos harcosa. Haladó szellemét az 1839—40. évi országgyűlésen, mint Klauzál Gábor szegedi követ mellé delegált kis követ szította magába, „atyai eszményképe gyanánt követni leghevitőbb vágya volt.”

Izig-vérig igazi elegáns modoru fiatal jurátus. a társaságok ünnepelt gavallérja, szellemes társalgó és mulattató, a hölgyek dédelgetett kedvence. A kaszinói bálak irigyelt és utárhozhatatlan gavallér

rendezője. Csengő, érces hangjáért, szép nótázásaiért, megejtő, csábító nemzeti táncáért, tüzes, kuruc lelkéért, derült kedélyéért, ötletes adomáiért, eleven humoráért öregek és ifjak egyformán kedvelték.

A tanácstermekben nagy alkotó elméjével és követésre méltó ragyogó jellemével mindenkit magával ragadott. Mint szinpadi játész, kiállta a versenyt a hivatásos színészekkel s birta a szinigazgató rátermettségét. A kaszinói műkedvelő bámult ügyességű rendezője volt. 1841. évi szept. havában a kaszinóban kezdettől fogva fennálló „színházkedvelő társaságot” bővítette ki, és csak olyanokat vett fel, aki kötelezte magát, hogy szerepet játszik s az igazgató rendezésének feltétlenül aláveti magát.

A kaszinói szinműkedvelő társaság elnöke a ragyogó nevű jogtudós *Fadgyus Pál*, több vármegye táblabírája; igazgatója Osztrovszky és pénztárnoka *Vadász Manó*, az elmagyarosodott *Jéger* család sárja, a német vér minden előnyös vonásával, mihez a magyar erkölcs és szellem szépsége járult. Tiszta kristályjellem gyöngéd lélekkel, finom izléssel és alapos mély tudással. Klauzál Gábor szellemi bajtársa, kinél egy évvel volt fiatalabb és együtt szőtték ifjú korukban az egyetemen a magyar jövő álmait.

Osztrovszky és *Vadász Manó* mellett a szinjátszó gárdában a következők jeleskedtek: *Mihályffy József* költői lelkületű fiatal ügyvéd, alkalmi szindarabokat írt a kisdédóvás és szegényház népszerűsítése érdekében; *Skultéty Andor* bevándorolt német sziggyártó fia, heves tüzes kuruc jellem, a fokosforgató *Baczur Gázsik* parlagi modora nélkül. Barátja *Szegheő János* fiatal prókátor szellemi közösségben állt vele. *Varga Sándor* felsővárosi kerítő hálóval dolgozó *gyalmos* halász fia. Ezek mind Pozsonyban megfordult országgyűlési ifjak voltak és a maguk követségén Osztrovszkyval együtt tartózkodtak az 1839—40. évi diétán.

A régi *Babarczy* szegedi családból *Babarczy Imre* csongrádmegyei táblabíró és alispán báróságot kapott és testvérje *Antal* királyi helytartósági taná-

csossá emelkedett, ellenben nemzetsége másik ágának nemessége aláhanyatlott és elpolgárosodott. Ebből az ágból *Babarczy* József szeged-rókusi jurátus és országgyűlési ifju *Szigeti Szerencsi* József királyi személynök mellett volt patvarista s az 1843—44. évi pozsonyi országgyűlésen *Zalka* János nádori ítélőmester oldalán kiskövet volt. Előzőleg már 1841-ben a kaszinó színjátzó társaságába lépett és legügyesebb műkedvelő volt *Osztrovszky* mellett. Egyéniségében alapvonás maradt egész életében az ének és zene becsülése. A dalárdák meleg barátja és mecénása, a dalestélyek állandó látogatója. A magyar vándor *szengerájok* iránt is érdeklődött s vezetőjüket a 80 éves öreg fiskális arra buzdította, hogy a régi magyar dalszerzők: *Lavotta*, *Bihari Csermák*, *Ruzitska* szerzeményeit ujítsák fel. A műkedvelők közé tartozó *Abrahám* József felsővárosi gazdag hajós fia a „kegyes atyák oskoláját” végezte és 1848-ban mint főhadnagy, hajósokból és molnárokból ~~csajkás~~ csapatot szervezett és vezényelte az ágyúkkal felszerelt tiszai flottillát.

Kemény Nándor — *Jókai* Mórnak komáromi gyermekkori játszópajtása — a szegedi kaszinó humoristája volt az akkori bécsi *Zaphyr* mémet élcfabrikáló magyar utánzója s a színjátzók között szerepelt és 1842. évi augusztus 30 és 31-én „*Gerbhardt ur*” néven *Egressy* Gáborral együtt lépett fel két vigjátékban a városházai színházban működő *Egri* és *Bartók* társulatában.

A kaszinói műkedvelők között játzó hölgyek közül *Vály* Irma, *Zombory Natty* és *Palásthy Poldi* tűntek ki.

Vályi Irma vagy *Mária* váli és csalticzi *Vály* András csogránmegyei táblabíró leánya ügyes színjátzó volt. *Széky* Imre pozsonyi nemes urhoz ment férjhez, korán özvegyen maradt és Szegeden halt meg 1909. évi október hatodikán 91 éves korában és apjának, *Vály* András sirjában nyugszik a felsővárosi Deszkás-temetőben.

Zombory Natty vagy *Natália* *Zombory* Mihály szegedi sóházi pénztárnok lánya volt. Hajadon ma-

radt és vénkisasszony korában is élt-halt a színészetért és a szegedi hagyomány szerint színházi öltöztetőnek járt el Hegedűsné Hollósy Kornélia és Munkácsi Flóra híres színésznők öltözőjébe csupa paszsióból, mert nem volt rászorulva.

Palásthy Poldi (Leopoldina) a nagyhatalmu Palásthy József csongrádmegyei táblabíró s a mindszent-algyevi Pallavicini-uradalom jószágigazgatójának lánya volt. Az algyevi kastélyban lakott Palásthy József s három szép lányát négylovas hintón hordta a szegedi kaszinói bálakra és színházi előadásokra. Általában, mint az akkori gazdatisztek mind, úgy az öregur is nagy deszpota volt és születés és névestélyére a kaszinó színjátszó társaságát a szinpadi díszletekkel és kellékekkel együtt az uradalom kocsiján az algyevi kastélyba vitette és a színelőadás után dus lakoma és táncvigalom következett. Napokig tartó tivornyás multság zajától vízhangzott a kastély, amely elől a különben ildomos jószágigazgató a nőket jóelőre hazahordatta s a leányait is beküldte Szegedre a sógorasszonyához.

Legidősebb leányának, Poldikának rokonszenvét Szeged utólérhetetlen gavallérja, Osztrovszky nyartate meg s a büszke és gögős apát is meghódítván, a széplelkű leányt 1846-ban nőül vette. A többi Palásthy leányt is a legelőkelőbb szegedi családokból való alispánok és tekintélyes megyei urak vették nőül.

A kaszinónak Osztrovszky által újjászervezett színjátszó társaságának első fellépése 1841. évi november 9-én történt Gaál József „Szerelem és Champagnei” című eredeti vígjátékában a várakozást felülmuló sikerrel. Az előadás „szépen rendben folyt le”; a nagyszámú közönség tetszéssel és szép koszorukkal jutalmazta a szereplőket, „s a nemeslelkű hölgyeket pedig éjjeli zenével tisztelte meg”. Az 1842—43-ik évben a kisededóv javára öt előadást tartottak és 1846-ban a meaglakult jótékony nőegyletnek 1000 forintot adtak a kisededóv intézet megnyitására.

Osztrovszky és társai egyfelől kiszorították Sze-

gedről a német színészeket és német bálakat, csak magyar táncvigalmakat tartottak nemzeti ruhában és csak magyar táncokat jártak, másfelől a magyar vándor színtársulatoknak hazafias közönséget teremtettek és sikeres működésüket biztosították.

*

Az osztrák önkényuralom után, a kis alkotmány visszaállítása idejében (1860—1861) Osztrovszky maradt a szegedi kaszinók és közélet vezetője s a kaszinó ifjúságával a színházból indította meg a harcot az abszolutizmus ellen. A kaszinó ifjúsága ekkor játszott másodszor a szegedi életben minden társadalmi réteget átfogó vezető szerepet és Molnár György színigazgatóval és semmitől vissza nem riadva bátor színészeivel szövetkezve, Vasvári Kovács Pál és Kómvics Imre vezetése alatt egymás után rendezte a macskazenéket az osztrák és cseh beamrek ablaka alatt s a Temesvárról hozott nagyszámú vasas németek vetettek véget az uccai tüntetéseknek.

Osztrovszky a *provisorium* korában (1861—1866) új működvelő társulatot szervezett. A régi kiöregedett és családot alapított tagok helyébe új tagokat verbuvált, a szerződés nélkül maradt facér színészeket is besorozta és nekik *gázsit* adott a bevételből. 46 éves fejjel a szereplők betanításában, a színpad feldíszítésében, az előadások rendezésében és vezetésében fáradhatatlan tevékenységet fejtett ki. A kaszinó tagjai közül *Szluha Ágost, Zsarkó Antal, Muskó Sándor, Schmidt Imre, Heszlényi József, Gerecsér László és Grün János*, s a kaszinói tagok feleségei és leányai közül *Keresztury Pálné, Bérczi Paula, Faragó Róza, Osztrovszky Mari és Mészáros Pál* péknek leánya, *Julia* vettek részt. *Mészáros Julia* nemsokára szülei engedélye nélkül a szegedi híres „kottás” cigányprimáshoz, a gavallér és előkelő modoru Erdélyi Kis Náczihoz ment férjhez.

A kaszinói működvelők az 1863. évi nyolc hónapos szárazság sújtotta inségesek segítségére november 29-én *Szigeti Józsefnek* „*Viola, az alföldi harmia*” c. darabját adták elő és a színikritikusok sze-

rint Szekula József (volt színész) Violát igen jól alakította; utána Szluha Guszti, Zsarkó Tóni és Heszlényi Jóska (ma is él a 86 éves öreg ur) tűntek ki.

Az egész város által ismert s a színészek leghűségesebb famulusa, a népszerű *Színházi Miska* kellemes, aki egykor gazdag ember volt és minderrét a színészekre költötte, a deszka színpadon a nádgunyhó födelét, mely alá a pandurok a zsiványokat szorítják és fejükre gyújtják, még külön petróleummal jól megöntözte, úgy hogy mikor a pandurok a futóbetyárokra gyújtották a gunyhót, a zsinórpadlásig csapkodtak a lángok s a szufiták is kigyulladtak, de szerencsére a szereplők hirtelen eloltották a tüzet, anélkül, hogy a közönségben pánik tört volna ki, máskülönben az egész favázas színház lángba borult volna, amely a harminc esztendő alatt, amíg fennállott, egyedül most forgott komoly veszedelemben.

Osztrovszky megrémülve kiáltott a túlbuzgó kelékesre:

— Miska, az Isten szerelméért, mit csináltál?

— Hát kéröm, azt akartam, hogy a gunyhó égés hajszálmeresztően borzasztó legyen . . .

A régi kaszinói műkedvelőknek ezek az újabb epigonjai a kegyeletben tartott hagyományok szellemében működtek s a színelőadások mellett fáradhatatlanok voltak az álarcos- és jelmezbálak és nyári táncvigalmak rendezésében is. Táncos kedvüknek és gavallér virtusuknak hire ment az egész Alföldön. Gazdag földesuri familiák s a még ki nem halt kisnemes családok négyes fogatokon hordták eladó lányukat a szegedi kaszinói bálakra, ahol Kis Náci bandája mellett folyt a „három a tánc kivirradtig” és fényes reggel cigány muzsika mellett kísérték szállásaikra a bálázó szép hölgyeket, akik messze földekre elvitték a szegedi aranyifjúság kedves, szíves figyelmének hírét.

A szegedi színjátszó ifjúság hevülete 1876-ban vetett végső lobbanást. Ez évben aratta fényes sike-

reit Tóth Ede „Falurossza” című népszinműve az egész országban. Szeged fiatalságát is elfogta a Falurossza-láz. A szegedi színházban ekkor Várady Miklós és a „kis Blaháné” — Nikó Nina népszinmű énekesek és Solymosi Elek „Gonosz bakterja” legendába illő hatást gyakorolt a szegedi fiatalságra. Egy-szerre négy műkedvelő társaság játszotta a Falurosszát 1876 év nyarán. Az elsőség pálmáját a szegedi rókusai műkedvelők vitték el. Rendezőjük az 1849. évi ácsi csata hőséneke, *Assermann Ferenc* honvédezredesnek fia, *Assermann Feri* hetedikes gimnázista diák volt, aki *Vendrey Ferenc* néven híres komikusa ma is a fővárosi színházaknak. A diszleteket bátyja *Assermann Laci* nyolcadikos gimnázista festette. Kitüntek a rókusai műkedvelők közül a Petőfi-haju nyulánk, magas *Csikós Márton*, *Tary József*, *Rácz Fábián* cigánydiák, egy muzsikusz fia, és *Rózsa Sándor*, később „fővárosi néptanárnak” írta magát vizit kártyáján s a tanszemélyzetben nagy népszerűségnek örvendett. Közülük manapság Tary József ügyvéd, Rácz Fábián vasuti főfelügyelő és Vendrey Ferenc vannak életben.

Csikós Mártont Vendrey a fővárosi színésziskolába ajánlotta be, ahol Szigeti József keze alá került, akinek a kezdő színőveredékek soha sem tudtak kedvére szavalni. A „Walesi bárdok” kezdő versstrófáját mindenik növendék csak addig deklamálhatta el, hogy „Eduárd király, angol király léptet fakó lován” s nyomban szó nélkül leültette a zordon Szigeti mester. Csupán Csikós Marcinak sikerült az első versszakot elmondania s a rettegett öreg ur némán hallgatta végig. A növendékeket a sárga irigység verte ki, Marcinak büszke önérzettől dagadt a keble. De öröme nem sokáig tartott: az Olympusra hatolt ifjut hamarosan lezuditotta a ravasz színész-titán. A strófa végén csalafinta humort rejtegető szemhunyorítások között szólalt meg a színésznevelő tigrannus:

- Marci öcsém, hol jártál te iskolába?
- Szegeden, a főreáltanodába.

XB 103743

— Hát volt-e ottan önképzőkör?

— Igen is volt, minden gyűlésen az én szavalamat dominált.

— No hát üssön a hétágu tüzes istenryla minde-
 nik önképzőkörbe, mert olyan marhák kerülnek ki
 belőle, aminő te vagy szerelmes öcsém. Marci kon-
 sternálva szédült le a képzelt dicsőség Csimborasszó-
 járól, de Vendrey Feri csakhamar megvigasztalta:
 „Benned tehetséget lát, mert érdemesnek talált,
 hogy leszidjon; a többit szidásra sem tartotta érde-
 mesnek, mert nem lát tehetséget bennük.” A szépen
 indult Csikós Marci a várszínházi statisztálás köz-
 ben megfázott s a galoppozó tuberkulózis egykettőre
 sirba vitte a tehetséges ifjut.

Az 1867. évi kiegyezéssel a közös ügyek keretében
 kivívott dualisztikus önállóság s a nemzeti jogok
 részleges diadalra jutása véget vetett a műkedvelő
 előadásoknak: a további színpadi fajvédelem nem
 mutatkozott többé szükségesnek. Beállott a műked-
 velő színjátszás alkonya, a változott korszellem a
 színjátszást megszüntette a kaszinó nagytermében.
 Fajvédő érdemei feledésbe mentek és kivesztek a
 hagyományból és fényes sikereinek érdemes emlékei
 szétfoszlottak, mint egy fényes álom.

1928/29 1491

